

- pedagogically neglected children]. Kyiv Zaporizhzhya.
7. Romanova, R. A. (2022). *Pravookhoronna diyal'nist' i voyennyi stan: moral'no-pravovi osoblyvosti*. [Law enforcement activities and martial law: moral and legal features]. L'viv.
 8. Shvets', D. V. (2017). *Pervynna profesiyna pidhotovka yak neobkhidna pravova vymoha do pidhotovky politseys'kykh*. [Primary professional training as a necessary legal requirement for the training of police officers].
 9. Yavors'ka, H. KH. (2004). *Pedahohika dlya pravnykiv: navchal'nyy posibnyk*. [Pedagogy for lawyers: a textbook]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КУЧАЙ Олександр Володимирович – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Наукові інтереси: підготовка фахівців у закладах вищої освіти.

КУЧАЙ Тетяна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психо-

логії, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти, Закарпатський угорський університет ім. Ференца Ракоці II.

Наукові інтереси: підготовка фахівців у закладах вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KUCHAY Oleksandr Volodymyrovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy, National University of Life Resources and Environmental Management of Ukraine.

Circle of scientific interests: training of specialists in higher education institutions.

KUCHAY Tetyana Petrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary, Preschool Education and Management of Educational Institutions, Transcarpathian Hungarian University named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests: training of specialists in higher education institutions.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2025 р.

УДК 159.923.2

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.16.029-036

МАРТИНЮК Анатолій Кирилович –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мистецької освіти і візуально-музичних практик Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-2553-8598>
e-mail: mart_ak@ukr.net

МАРТИНЮК Тетяна Володимирівна –

доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри мистецької освіти і візуально-музичних практик Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0001-5236-5990>
e-mail: tatyana5081964@gmail.com

БОЧАРІНА Наталія Олексіївна –

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0002-2429-2816>
e-mail: tatyana5081964@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА У КОНТЕКСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

МАРТИНЮК Анатолій Кирилович, МАРТИНЮК Тетяна Володимирівна, БОЧАРІНА Наталія Олексіївна. НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА У КОНТЕКСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті представлено теоретичне опрацювання й вирішення наукової проблеми, яке полягає в розкритті психологічних особливостей формування національної самосвідомості особистості у контексті процесу самореалізації. Систематизовано та охарактеризовано основні елементи національної самосвідомості, які впливають на самореалізацію особистості. Вся сукупність елементів національної самосвідомості сприймається як

система механізмів, що утворює чотири рівні: когнітивний, афективний, поведінковий, ідентифікаційний.

Ключові слова: національна самосвідомість, самореалізація особистості, механізми національної самосвідомості особистості, структура національної самосвідомості, формування самосвідомості, психологічні особливості.

MARTYNYUK Anatoliy Kyrylovych, MARTYNYUK Tetyana Volodymyrivna, BOCHARINA Natalia Oleksiivna. NATIONAL SELF-DOMESTICITY AS A PSYCHOLOGICAL PROBLEM IN THE CONTEXT OF SELF-REALIZATION SPECIALISTS

The article presents a theoretical interpretation of the current scientific problem, which lies in the revelation of psychological characteristics and the formation of national self-esteem in the context of the process of self-realization. Based on the analysis of current scientific approaches, the concept that national self-knowledge is clarified - by making the nation aware of its unity and its place among other groups of a similar type on the basis of statements about oneself and representatives of other nations. The nation, as a historically formed form of organization of human life, has objective and subjective aspects.

Objectively, they are expressed in sociocultural connections and sovereignty, and subjectively, in national self-esteem. National self-knowledge is identified as a form of suspenseful knowledge, which has socio-political differences on one side and ethnic-cultural differences on the other; the reflexive zeal of national knowledge is seen as the basis for self-realization of specialness.

The main elements of national self-confidence, which influence the self-realization of specialness, are systematized and characterized. The entire set of elements of national self-esteem is perceived as a system of mechanisms that create several levels: cognitive, affective, behavioral, identification. It is noted that national self-knowledge, as a form of self-knowledge, can recognize changes under the influence of not only internal, but also external reasons and flows into the development of the function self-realization of specialness.

It turns out that national self-awareness is an integral element, the function of which is to reduce the optimal level of awareness of various types of mentality, mentality, and regional. The article agrees on the need for integration of different approaches with a more objective and comprehensive interpretation of the data of these categories. National self-awareness of its structure and forms will manifest itself as a complex phenomenon that will require an integrated, interdisciplinary approach.

Instead of self-identification, there are ethno-social phenomena to form a cognitive-rational level of national self-esteem.

Keywords: national self-knowledge, self-realization of specialness, mechanisms of national self-knowledge of specialness, structure national self-esteem, formation of self-esteem, psychological characteristics

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Тема національної самосвідомості завжди була в центрі уваги істориків, культурологів, соціологів та психологів України. Із початком повномасштабної російської агресії проти України питання формування національної свідомості, виховання патріотизму набуває особливої гостроти.

Вивчення національної самосвідомості особистості з психологічної точки зору є важливим завданням, оскільки це дає можливість зрозуміти внутрішні процеси, які впливають на формування та розвиток ідентичності особистості в контексті її національної приналежності. Національна свідомість формує здатність до рефлексії, самопізнання, що є основою для самореалізації особистості.

Проблема формування національної самосвідомості особистості пов'язана з двостороннім процесом, що відбувається в сучасному світі, а саме: поширення глобалізаційних тенденцій, з одного боку, і прагнення до збереження національної ідентичності – з іншого. При цьому національна самосвідомість формується трохи пізніше, ніж інші форми самосвідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософські та ідеологічні основи національної самосвідомості особистості розглядаються в роботах таких науковців, як В. Буяшенко, О. Забужко, Д. Норт, М. Попович, Е. Сміт, Ю. Хабермас та ін.

Методологічні та теоретичні основи формування особистості з глибоким почуттям патріотизму, любові до Батьківщини розкриті

у працях І. Беха, Г. Біленької, А. Бойко, М. Боришевського, Г. Васяновича, О. Вишневецького, Ю. Завалевського, П. Ігнатенка, В. Каюкова, В. Кобзаря, В. Ковалю, М. Левківського, І. Матюши, О. Сухомлинської, Д. Чижевського, П. Щербаня та ін.

Неабиякий вплив на формування національної самосвідомості молоді мають доробки вчених-педагогів та психологів С. Гончаренка, П. Дроб'язко, М. Євтуха, А. Капської, О. Коберника, В. Кононенка, І. Матюши, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, Д. Тхоржевського, Г. Філіпчука, М. Фіцули, М. Чепіль. Результати їх досліджень є підґрунтям для постановки фундаментального системного вивчення теоретико-методологічних засад формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді в сучасних умовах.

Формування проблеми національної свідомості особистості досліджували О. Абрамчук, В. Борисов, Л. Білас, А. Веремчук, Т. Гавлатіна, О. Гевко, І. Грязнов, В. Дзюба, Ю. Каюков, В. Кіндрат, О. Кириченко, С. Франків, А. Фрідріх та ін.

Метою статті є теоретичний аналіз поняття національної самосвідомості особистості, огляд і систематизація поглядів на проблему змістового наповнення національної самосвідомості особистості та її вплив на самореалізацію особистості, аналіз концепцій структури вищезазначених явищ, а також основних чинників їхнього становлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення ступеня соціально-політичної зрілості суспільства прямо пов'язане з неухильним підвищенням зрілості пізнання, збагаченням духовної особистості. Необхідне глибоке теоретико-методологічне осмислення питань цілепокладання і діяльності кожної особистості, розвитку її готовності, здібності та волі до самовдосконалення та самореалізації. Сучасні умови вимагають поглиблення наукових уявлень про механізми формування особистості, її національного самопізнання, закономірності цього процесу, можливі варіанти розвитку залежно від діалектики факторів і умов, що детермінують самореалізацію національної самосвідомості особистості.

У сучасному світі, де темп життя невинно зростає, а вимоги до людини стають дедалі складнішими, питання самореалізації особистості набуває особливої актуальності. Самореалізація – це не просто досягнення успіху чи реалізація професійних амбіцій, а глибокий процес виявлення, розвитку та

втілення внутрішнього потенціалу людини. Вона охоплює всі сфери життя – від творчості та самопізнання до соціальної активності та духовного зростання.

Згідно з гуманістичними теоріями (А. Маслоу, К. Роджерс), самореалізація є вищим рівнем потреб людини, що проявляється у прагненні до гармонії, сенсу життя та автентичності. У цьому контексті особистість виступає не лише як об'єкт впливу зовнішніх обставин, а як активний суб'єкт, здатний формувати власну життєву траєкторію, приймати рішення та нести відповідальність за свій розвиток.

Таким чином, дослідження самореалізації дозволяє глибше зрозуміти природу людського існування, механізми особистісного зростання та умови, за яких людина може повністю реалізувати себе в житті.

Більшість вчених (З. І. Айгумова, Н. М. Боритко, З. М. Гаджимурадова, А. С. Гусева, А. А. Деркач, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, Т. В. Тараскіна, Ф. С. Ефендієв та ін.) згодні, що саме національна самосвідомість, виступаючи сполучною ланкою між особистістю та діяльністю, є критерієм, що визначає входження людини в національно-культурне середовище, успішність його самовдосконалення та самореалізації [8].

Національна самосвідомість на повсякденному етнопсихологічному рівні виникає через дію одного з основних соціально-психологічних механізмів розвитку загальної людської свідомості, а саме формування та закріплення в уявленнях представників певної спільноти ідеї «ми» та «вони» [8].

Останнім часом дослідження з проблематики національної самосвідомості активізувалися. Так, О. В. Шевченко розглядав питання національної ідентифікації як складової Я-образу особистості.

А. М. Березін визначив психологічні чинники генези національної самосвідомості особистості [12].

Н. О. Євдокимова досліджувала питання розвитку національної самосвідомості підлітків завдяки їх участі у скаутському русі [10].

У працях У. Р. Пелих наголошується, що формування національної свідомості є передумовою для самовизначення, самореалізації та самовдосконалення особистості.

У ХХ ст. у науці було запропоновано чимало різноманітних тлумачень самосвідомості особистості. За деякими визначеннями, самосвідомість – це скоріше об'єкт – усвідомлення та оцінка людиною своїх дій та їх результатів, думок, почуттів або образ себе

та ставлення до себе. В інших визначеннях самосвідомість – це, передусім, процес, з допомогою якого людина пізнає себе (М. А. Гарнцев, В. В. Столін). Іноді самосвідомість редукується до рефлексії (самопізнання) власних особистісних особливостей та процесів (мислення про мислення) [10].

На думку психологів, самосвідомість займає особливе місце серед психологічних характеристик нації (етносу). Нацією може вважатися лише та спільнота, яка усвідомлює себе як таку. Відповідно представником даної нації можна вважати тільки того індивіда, який усвідомлює себе в цій якості. Генеза національної самосвідомості становить собою довгий історичний процес [15].

На сучасному етапі в зарубіжній науці для опису реальності, що лежить за поняттям «самосвідомість», деякі дослідники використовують поняття «Его», яке керує поведінкою та визначає пристосування. Поряд із цим поняттям найчастіше вживаним є термін «Я-концепція», перше визначення якого належить К. Роджерсу [21]. При цьому «Я-концепція» відбиває високий рівень самосвідомості, тому позначення самосвідомості на ранньому етапі його використовують терміни образ Я, сприйняття Я, репрезентація Я (Р. А. Бернс, М. Розенберг, Р. Уайлі та ін.) [11].

Проблема самосвідомості традиційно розробляється в рамках психоаналітичного та гуманістичного напрямів. Аналіз теорій З. Фрейда, К. Юнга, Е. Еріксона, У. Джемса, Ч. Кулі, Д. Міда, Г. Олпорта, Р. Роджерса, Р. Бернса показав, що гуманістична психологія розглядає «Я-концепцію» як центр, ядро особи; вона представляє особистість як суб'єкт, як систему, що інтегрують особистісні вибори на єдине ціле. Ця точка зору істотно відрізняється від психоаналітичної концепції, згідно з якою Я вибудовується і представляє цілісність тільки в свідомості, що рефлексує [8].

Таким чином, узагальнюючи категоріальний апарат названих вище дослідників, можна загалом дійти висновку, що розглянуті підходи однак зводяться до визначення феномена самосвідомості як процесу та результату становлення «Я-концепції», що складається з двох основних компонентів – уявлень про особистісне Я та соціальне Я. У контексті нашого дослідження найбільший інтерес становлять психологічний аспект становлення самосвідомості та динаміка її розвитку.

У контексті нашого дослідження, спираючись на висновки Н. М. Боритко [4] про

взаємодію культури та особистості, становлення національної самосвідомості у контексті самореалізації особистості можна подати у трьох найважливіших аспектах: особистість засвоює культуру, є об'єктом культурного впливу, приймаючи типові риси, характерні для своєї спільноти (самопізнання); функціонує в культурному середовищі як носій та виразник культурних цінностей, відстоює цінності культури, цілісність культури, у якій протікає буття (самовідношення) особистості; створює культуру, розвиває та поглиблює культурні традиції та цінності, будучи сама суб'єктом культурної творчості (самореалізація).

Таким чином, очевидно, що національна самосвідомість, що базується на саморозумінні, пізнанні своєї природи, своєї національно-культурної приналежності, на оцінці свого потенціалу, перспектив своєї діяльності та її внеску у розвиток співтовариства, визначає становлення рефлексивної функції професійно-особистісної самореалізації особистості [14].

Ще в дослідженнях К. Роджерса та У. Джемса розглядається процес формування самосвідомості як становлення Я-концепції внаслідок узагальнення особистого досвіду індивіда [1].

У. Джемс першим із психологів почав розробляти проблематику Я-концепції. «Я» він розглядав як двояке утворення, у якому з'єднуються Я-свідомість і як об'єкт [9]. Один із них є чистий досвід (Я-свідоме), процесуальну характеристику самосвідомості, інша – зміст цього досвіду (Я як об'єкт).

На думку У. Джемса, «Я» як об'єкт – це все те, що людина може назвати своєю особистістю.

Зміст досвіду визначає розміщення в рамках цього досвіду цінностей у певному порядку відповідно до їх здатності задовольняти потреби, пов'язані з тенденцією актуалізації, прагнення розвитку своїх здібностей з метою підтримки самого себе та розширення меж свого «Я».

Процес переосмислення життєвого досвіду, що проходить через все життя людини, утворює найпотаємніший і основний зміст особистості, що визначає мотиви її дій та внутрішній зміст тих завдань, які вона вирішує у житті [12].

На думку психологів, соціалізація особистості, присвоєння суб'єктом національно-культурних цінностей як форми соціальної пам'яті йде через трансляцію соціального досвіду, передача якого забезпечується від покоління до покоління в сім'ї, роду, громаді

через звичаї, спосіб життя, усну народну творчість, пісні, прислів'я, перекази. Традиція як соціальна форма вираження загального закону наступності має стійкість, яка дозволяє акумулювати культурний досвід, здійснювати його передачу, а динамічність сприяє збагаченню, взаємодії традицій з іншими явищами суспільного життя [5].

Формуючись протягом багатьох століть, традиція вбирає весь накопичений історичний досвід, всю мудрість народу, стаючи невід'ємним елементом його духовної культури. Вона є сполучною ниткою між минулим і сьогоденням, є тією духовною силою, без збереження якої неможлива національна самосвідомість [10].

Можна виділити кілька основних етапів, пов'язаних із процесом формування національної самосвідомості як основи національності у контексті самореалізації: національна самоідентифікація, яка має на увазі під собою усвідомлення національної власності індивіда; етап розвитку міжнародного та національного аспекту; становлення свідомості патріотичного характеру, вираженого через формування ставлення до Батьківщини, народу, певним цінностям та поняттям, патріотизму, історичної самосвідомості; сформованість ставлення до інших національних груп, виховання, міжнародного спілкування; сформованість культури політичного характеру в рамках національних відносин у цивільній діяльності [3].

У процесі протікання даних етапів особистість чітко усвідомлює, ким вона є, що дозволяє їй впевнено реалізовувати себе в суспільстві. Таким чином, національна самосвідомість є визначальним у становленні такої функції самореалізації, як формування досвіду.

Виступаючи невід'ємною частиною самосвідомості народу, гуманістичні ідеї та загальнолюдські духовно-моральні цінності, зокрема, як взаємоповага національних культур, визнання за всіма народами рівних прав у соціально-економічному та суспільно-політичному житті, стають у сучасних умовах необхідним фактором подальшого розвитку суспільства, формування та виховання особистості, умовою її успішної самореалізації. У результаті ми бачимо, що національна самосвідомість сприяє прояву ціннісної функції самореалізації [11]. Національні ідеали (свобода, гідність, солідарність) стають внутрішніми орієнтирами для вибору професії, стилю життя, громадянської позиції.

Дослідники питання національної самосвідомості по-різному бачать структуру самосвідомості як такої. В. Жмир твердить, що «національна свідомість витікає з традицій мистецтва, забобонів, моралі, релігії, згодом і політико-державної самовизначеності, яка ґрунтується на теорії нації і національної держави» [5].

Словацький дослідник Й. Вирост навпаки переконує, що національна самосвідомість становить собою особливу психічну форму, у якій у з'ясуванні відношення особи до національної групи відбувається синтез знань, думок і поглядів про національну спільність і про самого себе [4].

Усвідомлення людиною норм, правил, моделей поведінки, що відповідають національнокультурним традиціям свого народу, становлення ціннісних орієнтацій як компонента самосвідомості спонукають також до цілеспрямованої діяльності, усвідомлених рішень, що визначають мотиваційну функцію самореалізації. Усвідомлення своєї ролі в національному розвитку надихає на досягнення, творчість, лідерство.

На думку науковців, особистість, виступаючи носієм національної самосвідомості, національної культури, є транслятором її основних духовних цінностей [8].

Вступаючи в діалог з іншими представниками свого народу, побудований відповідно до соціально-етичних норм та звичаїв рідної культури, особистість бере участь у передачі та прийомі соціально-історичного досвіду, культурних цінностей, забезпечуючи успішне входження у світову культуру себе та оточуючих людей. Таким чином, національна самосвідомість визначає комунікативну функцію самореалізації особистості. Людина прагне бути корисною для своєї спільноти, що сприяє її самореалізації через волонтерство, політичну участь, культурні ініціативи.

Отже, у ході нашого дослідження визначено, що національна самосвідомість як психологічна проблема є важливою складовою самореалізації, оскільки вона формує ціннісні орієнтири, мотивацію та соціальну ідентичність.

Самореалізація в національному контексті сприяє розвитку громадянської позиції, соціальної відповідальності та активної участі в житті суспільства. Гармонійне поєднання особистісного розвитку та національної ідентичності забезпечує цілісність особистості, її стійкість до викликів і здатність до конструктивної самореалізації.

З'ясовано, що найбільш сензитивним віком для становлення національної самосвідомості в контексті самореалізації є юнацький вік, якому відповідає період студентства. У період навчання в закладі вищої освіти процес самореалізації, визначення свого місця в суспільстві, національної самосвідомості молодій людині розширюють систему її уявлень про світ та одночасно зміцнюють її місце в ньому. Під формуванням національної самосвідомості розуміється ненав'язливий спосіб демонстрації способу ефективної адаптації особистості до нових умов життя в сучасному світі. Формування національної самосвідомості відбувається не в площині «насадження ідей», а в площині конструювання нових смислів самим суб'єктом [8].

Формування національної самосвідомості та її змістове наповнення тісно пов'язане з характером та національним менталітетом українців.

Українські дослідники значною мірою зосереджуються на вивченні структури національної самосвідомості з психолого-педагогічних позицій.

Дослідження І. Мамчур, присвячене вивченню факторів, що впливають на формування компонентів національної самосвідомості серед студентів. Одна з основних ідей дослідження полягає в тому, що виділено соціально-психологічні чинники, зокрема як: ідентифікація з нацією, національна гордість, сприйняття національних символів та національна самооцінка. Усе це впливає на формування національної самосвідомості в студентів у процесі їх самореалізації. Дослідження показує, що ці чинники можуть бути взаємопов'язані та впливати один на одного [13].

Ми визначаємо структуру національної самосвідомості особистості, яка включає наступні механізми: *когнітивний* (історія, культура, традиції, мова; усвідомлення національної власності; уявлення про інші етноси та нації), *афективний* (почуття гордості за свою націю, емоційна прихильність до національних символів, переживання, пов'язані з міжнаціональними відносинами, міжнаціональне порівняння, національна саморегуляція), *поведінковий* (національна інтеграція, реалізація особистого національного, «Я»), *ідентифікаційний механізм* (національне самопізнання, національна ідентифікація включені в більш всеосяжні процеси: національний спосіб духовно-практичного освоєння дійсності, явищами, етноцентризму чи так званого «ефекту призми», схильності

оцінювати якості інших народів через призму своєї системи цінностей).

Визначено, що основою національної самосвідомості є самоідентифікація, яка виражена, а змістом самоідентифікації є етносоціальні уявлення, які становлять когнітивно-раціональний рівень національної самосвідомості.

Серед рівнів національної самосвідомості особистості в контексті самореалізації особистості умовно можна виділити високий, середній, низький. Високий рівень характеризується стійкою мотивацією в поведінці та діяльності, ідентифікації з нацією, її історією, культурою, духовністю, стійкою системою національних цінностей. Така особистість бере активну участь у всіх видах діяльності, а також проявляє стійкий інтерес до участі в наукових дослідженнях. Їй властивий високий рівень самоорганізації та самоконтролю й самореалізації.

Середній рівень (ситуативно-позитивна діяльність) характеризується вибірковою мотивацією, яка дозволяє їм достатньо усвідомлювати приналежність до української нації та до самореалізації. У таких індивідів недостатньо стійка система національних цінностей. Їм притаманний недостатній рівень самоорганізації, самоконтролю та самовиховання. Низький рівень (слабка спонукально-позитивна діяльність) сформованості національної самосвідомості та самореалізації. Національні та професійні цінності є нестійкими [15].

Отже, аналізуючи теоретичні джерела, робимо висновок, що саме національна самосвідомість є головним атрибутом становлення самореалізації особистості. З національною самосвідомістю пов'язане усвідомлення власної державно-територіальної, духовної, етнічної, історичної, психологічної та культурної соборності, самотності та неповторності. Життєвий шлях нації залежить від особливостей її національної самосвідомості.

Констатовано, що завдання і зміст формування національної самосвідомості особистості – це культивування вищих ідей, пов'язаних із нашими національними цінностями. Саме в цьому полягає продуктивна й творча сила національної самоідентичності. Для успішного впровадження системи формування національної самосвідомості потрібно виявити, підтримати й розвинути в особистості вже сформовані риси, естетичні потреби і на основі них сформувати глибокі національні якості, закласти механізми творчої самореалізації особистості.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. У процесі дослідження було наведено визначення основної сутності національної самосвідомості, її характерних рис, елементів та виконуваних функцій у контексті самореалізації особистості.

Констатовано, що національна самосвідомість формується під впливом наступних факторів: соціально-економічних та історичних умов життєдіяльності; етнічного середовища; етнокультурних традицій та цінностей; соціальних ідей; політичних почуттів, релігійних поглядів; міграційних процесів; активних міжетнічних контактів; держави та її інститутів; системи освіти (навчання та виховання); досягнутого способу життя; ЗМІ, закладів культури тощо.

У ході нашого дослідження визначено, що національна самосвідомість як психологічна проблема є важливою складовою самореалізації, оскільки вона формує ціннісні орієнтири, мотивацію та соціальну ідентичність.

Самореалізація в національному контексті сприяє розвитку громадянської позиції, соціальної відповідальності та активної участі в житті суспільства. Гармонійне поєднання особистісного розвитку та національної ідентичності забезпечує цілісність особистості, її стійкість до викликів і здатність до конструктивної самореалізації.

Подальші наукові студії в означеній проблемній площині передбачають більш глибоке осягнення феномену національної самосвідомості з точки зору його функціонування в царині музичної культури та педагогіки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Борисов В. В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук : спец. 13.00.07 – теорія та методика виховання. Тернопіль, 2006. 35 с
2. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості. Київ: Беркут, 2020. 63 с.
3. Буяшенко В. В. Національна самосвідомість українців: проблема самоідентифікації. Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. 2015. Т. 4. С. 144–151.
4. Вирост Й. С. Національна самосвідомість: проблеми визначення і аналізу. Філософська і соціологічна думка. 2009. № 7. С. 20–25.
5. Давидок М. О. Особливості формування національної самосвідомості школярів різного віку засобами української літератури. Наука і

сучасність: збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Київ : Логос, 2012. Том XXXII. С. 49–56.

6. Дідич Г. С. Теоретичні основи формування національної самосвідомості особистості. Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки. 2018. Вип. 170. С. 57–60.
7. Жмир В. Ф. На шляху до себе: історія становлення української національної самосвідомості. Філософська і соціологічна думка. 2011. № 4. С. 136–152.
8. Камчатна Н. В. Психолого-педагогічні основи формування національного менталітету. Формування національного менталітету: зб. наук. праць за матеріалами регіонал. наук.-практ. конф. Луганськ: Вид-во «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2009. С. 48–54.
9. Колісник-Гуменюк Ю. І. Роль соціогуманітарних дисциплін у вихованні патріотизму і національної свідомості особистості. Зб. наук. праць інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / заг. ред. С. Д. Максименка. Київ, 2008. Т. X, Ч. 4. С. 272–279.
10. Матющенко А. Інтермедіальне перетворення літературного тексту в драмі та процес розвитку національної самосвідомості. Національна ідентичність у мові і культурі : збірник наукових праць / за заг. ред. О. Г. Шостак. Київ : Талком, 2021. С. 90–94.
11. Малюк А. Психологічні особливості національної самосвідомості особистості. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. 2023. 75 с.
12. Мешерякова Н. П. Проблема формування національної самосвідомості. Деякі аспекти теорії та історії. Scientific achievements of modern society. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2019. Pp. 279–284.
13. Мамчур І. Соціально-психологічні особливості сформованості компонентів національної самосвідомості студентів. Теорія і практика підготовки конкурентоспроможного фахівця як вектор освітніх парадигм. 2022. 160 с.
14. Савчук В. А. Національна самосвідомість: огляд психологічних концепцій. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія. 2017. Вип. 5. С. 147–157.
15. Фідріх А. В. Педагогічні умови формування національної самосвідомості студентів вищих педагогічних навчальних закладів: автореф. дис. канд. педагог. наук. спец: «Теорія і методика виховання» 13.00.07. Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2016. 21 с.

REFERENCES

1. Borysov, V. V. (2006). *Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia natsionalnoi samosvidomosti*

- uchnivskoi ta studentskoi molodi*. [Theoretical and methodological foundations for the formation of national self-confidence of students and students]. Ternopil.
2. Boryshevskiy, M. I. (2020). *Natsionalna samosvidomist u hromadianskomu stanovlenni osobystosti*. [National self-awareness has become a feature of the population]. Kyiv.
 3. Buiashenko, V. V. (2015). *Natsionalna samosvidomist ukrainsiv: problema samoidentyfikatsii*. [National self-identity of Ukrainians: the problem of self-identification].
 4. Vyrost, Y. S. (200.). *Natsionalna samosvidomist: problemy vyznachennia i analizu*. [National self-identity of Ukrainians: the problem of self-identification].
 5. Davydiuk, M. O. (2012). *Osoblyvosti formuvannia natsionalnoi samosvidomosti shkoliariv riznoho viku zasobamy ukrainskoi literatury*. [Features of the formation of national self-esteem of schoolchildren from different centuries using the methods of Ukrainian literature]. Kyiv.
 6. Didych, H. S. (2018). *Teoretychni osnovy formuvannia natsionalnoi samosvidomosti osobystosti*. [Theoretical basis for the formation of national self-knowledge of specialness].
 7. Zhmyr, V. F. (2011). *Na shliakhu do sebe: istoriia stanovlennia ukrainskoi natsionalnoi samosvidomosti*. [On your way: the history of the formation of Ukrainian national self-knowledge].
 8. Kamchatna, N. V. (2009). *Psykhologo-pedahohichni osnovy formuvannia natsionalnoho mentalitetu*. [Psychological and pedagogical foundations for the formation of the national mentality]. Luhansk.
 9. Kolisnyk-Humeniuk, Yu. I. (2008). *Rol sotsiohumantarnykh dysyplin u vykhovanni patriotyzmu i natsionalnoi svidomosti osobystosti*. [The role of socio-humanitarian disciplines inspired by patriotism and national awareness of specialness]. Kyiv.
 10. Matiushchenko, A. (2021). *Intermedialne peretvorennia literaturnoho tekstu v dramy ta protses rozvytku natsionalnoi samosvidomosti*. [Intermedial transformation of literary text into drama and the process of development of national self-esteem]. Kyiv.
 11. Maliuk, A. (2023). *Psykhologichni osoblyvosti natsionalnoi samosvidomosti osobystosti*. [Psychological characteristics of national self-knowledge of specialness]. Kyiv.
 12. Meshcheriakova, N. P. (2019). *Problema formuvannia natsionalnoi samosvidomosti. Deiaki aspekty teorii ta istorii*. [The problem of forming national self-esteem. Certain aspects of theory and history]. Liverpool.
 13. Mamchur, I. (2022). *Sotsialno-psykhologichni osoblyvosti sformovanosti komponentiv natsionalnoi samosvidomosti studentiv*. [Socio-psychological characteristics of the formation of the components of students' national self-esteem].
 14. Savchuk, V. A. (2017). *Natsionalna samosvidomist*. [National self-informedness: a review of psychological concepts].

15. Fridrikh, A. V. (2016). *Pedahohichni umovy formuvannia natsionalnoi samosvidomosti studentiv vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv*. [Pedagogical mind-shaping of national self-confidence of students of higher pedagogical initial positions]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

МАРТИНЮК Анатолій Кирилович – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри мистецької освіти і візуально-музичних практик Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Наукові інтереси: проблеми історії, методології і практики мистецької освіти, мистецтвознавства, хорознавства, хорового наукознавства.

МАРТИНЮК Тетяна Володимирівна – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри мистецької освіти і візуально-музичних практик Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Наукові інтереси: проблеми теорії, методології і практики мистецької освіти, мистецтвознавства, музичної регіоналістики, музичного наукознавства.

БОЧАРІНА Наталія Олексіївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

Наукові інтереси: проблеми історії, методології і практики мистецької освіти, мистецтвознавства, хорознавства, хорового наукознавства.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

MARTYNYUK Anatoliy Kyrylovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Art Education and Visual-Musical Practices Grigoriy Skovoroda University in Pereiaslav.

Circle of scientific interests: problems of history, methodology and practice of art education, art history, choral studies, choral science.

MARTYNYUK Tetyana Volodymyrivna – Doctor of Art History, Professor, Head of the Department of Art Education and Visual-Musical Practices Grigoriy Skovoroda University in Pereiaslav.

Circle of scientific interests: problems of theory, methodology and practice of art education, art history, musical regional studies, musical science.

BOCHARINA Natalia Oleksiivna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Practical Psychology Grigoriy Skovoroda University in Pereiaslav.

Circle of scientific interests: problems of history, methodology and practice of art education, art history, choral studies, choral science.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2025 р.